

writing, listening and speaking within several language systems is discovered. The work resulted in discovering psychological features of relationship of kinds of speech activity among bilingual students of language departments.

Key words: speech activity, bilingualism, multilingualism, psychological experiment, kinds of speech activity, bilingual students.

НАТАЛІЯ БУРЕЙКО

г. Харків

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ-БИЛИНГВОВ

Обосновано актуальность современного периода развития изучения билингвизма и проведено экспериментальное исследование, направленное на определение психологических особенностей взаимосвязи видов речевой деятельности у студентов-билингвов. Выявлено корреляционную связь между видами речевой деятельности у студентов-билингвов с учетом показателей нескольких языков. Определено, что существует прямая зависимость между всеми видами речевой деятельности: чтением, письмом, аудированием и говорением как в рамках нескольких языковых систем. Заключением работы стало раскрытие психологической специфики взаимосвязи видов речевой деятельности студентов-билингвов.

Ключевые слова: речевая деятельность, билингвизм, мультилингвизм, психологический эксперимент, виды речевой деятельности, корреляционный анализ, студенты-билингвы.

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2016

УДК 159.9

ЯНА ВЕРЕЩИНСЬКА

yanavlasenko2403@mail.ru

м. Харків

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

У статті представлений теоретичний огляд структурних компонентів соціально-перцептивної компетентності особистості, а саме: рольових, соціально-інтелектуальних та емоційно-інтелектуальних здатностей. Доведено зв'язок естетичного компоненту соціально-перцептивної компетентності з показниками рольової гнучкості, ролей консультанта і психотерапевта, соціального та емоційного інтелекту. Охарактеризовано структуру соціально-перцептивної компетентності майбутнього психолога, до складу якої входять естетично-емоційний, рольовий, соціально-інтелектуальний та емоційно-інтелектуальний компонент, і де ключовою характеристикою є обізнаність в естетичних особливостях соціальної перцепції.

Ключові слова: соціально-перцептивна компетентність майбутнього психолога, естетичний компонент соціальної перцепції, рольова компетентність, соціальний інтелект, емоційний інтелект, ролі психолога.

В умовах динамічних соціально-економічних перетворень, які відбуваються в Україні і супроводжуються як позитивними змінами, так і суттєвими складнощами, підвищується суспільний запит на психологічну допомогу населенню, що, в свою чергу, потребує достатньої кількості висококваліфікованих психологів-практиків, які відрізняються

не тільки володінням спеціальними знаннями, уміннями, навичками, але й високим рівнем особистісної підготовки та психологічної компетентності.

Міра наукової розробки проблеми окреслена дослідженнями професійної діяльності та особистості психолога О. Ф. Бондаренка, А. А. Вербицького, Ж. П. Вірної, Н. М. Дідик,

Л. В. Долинської, Н. Б. Іванцової, З. Г. Кісарчук, С. Д. Максименка, В. Г. Панка, Н. І. Пов'якель, Б. В. Хомуленка, Н. В. Чепелевої, Є. В. Чорного, Н. Ф. Шевченко. У роботах цих та інших авторів представлено освітньо-кваліфікаційні характеристики сучасного психолога, аналіз напрямків та особливостей професійної діяльності психолога, наукові розробки змісту, форм і методів підготовки практичних психологів, особливості професійно важливих якостей особистості практичних психологів, вимоги до їх рольової компетентності.

Останнім часом підвищився інтерес науковців щодо проблем рольової взаємодії, рольового розвитку і рольової структури особистості, специфіки соціальних ролей, їх класифікації, які розглядаються у роботах Г. М. Андрєєвої, Н. Н. Богомолової, Л. П. Буєвої, І. В. Гордієнко-Митрофанової, П. П. Горностая, З. М. Мірошник, П. А. Сорокуна, Б. В. Хомуленка та ін. Рольовий підхід є плідним для дослідження особистості, поведінки людини і соціальних груп, однак незважаючи на це, коло питань, пов'язаних із вивченням рольових особливостей діяльності фахівця-психолога, залишається на сьогодні недостатньо дослідженим, що певним чином ускладнює професійну підготовку майбутніх психологів.

Рольовий підхід в наукових дослідженнях застосовується в системі гуманітарного знання переважно в межах філософії, соціології, психології. Виділяють різновиди рольових теорій, аспекти прояву ролей, їх дослідницькі виміри. Функціональна рольова теорія переважно пов'язує роль із поняттям соціальної функції (Р. Лінтон, Т. Парсонс); структурна рольова теорія характеризує роль через зразки поведінки (Р. Берт, М. Мендел, Х. Уайт, С. Уайншіп); організаційна рольова теорія приділяє особливу увагу характеристиці ситуацій рольового конфлікту (Н. Гросс, Р. Л. Кан, М. Ван-Селл); когнітивна рольова теорія аналізує вплив гри на когнітивний розвиток або досліджує когнітивні характеристики рольових аспектів функціонування особистості (Я. Л. Морено). У теоріях символічного інтеракціонізму досліджуються проблеми рольової ідентичності та Я-концепції (Дж. Мід, Ч. Х. Кулі, Г. Блумер, Т. Шибутані). Роль може розглядатись в різних аспектах її прояву, а саме, як

поведінкова модель, норма, функція, символ, цінність, психічний стан, особистісний модус, установка, відношення, ресурс, захисний механізм. Також роль може досліджуватись у поведінковому, соціальному, особистісному та функціональному вимірі. Поняття рольової структури особистості у психології розглядається, виходячи із розуміння ролі як моделі поведінки, та визначається як сукупність моделей поведінки, пов'язаних із функціями суб'єкта діяльності у системі взаємодії (П. П. Горностай, З. М. Мірошник, І. В. Гордієнко-Митрофанова).

Проблематика естетично-перцептивної компетентності розглянута у роботах Ю. М. Ємельянова, Ю. М. Жукова, Л. О. Петровської, П. В. Растянікова, О. О. Бодальова, Н. А. Філонової, А. Маслоу, Д. Н. Абрамян, М. Дессуар, Б. Ебнер, С. Гатманн, А. Відерманн, В. А. Барабанщиков, а також J. Langlois та K. Dion.

Проводячи аналіз вивчення соціальної компетентності визначено, що вона розглядалася з різних сторін: як досягнення гармонійного балансу між прагненнями бути індивідуальністю та слідувати нормам та цінностям групи, що призводить до соціального успіху (Е. Грофман), як особливий вид соціальної поведінки (Ю. Хабермас, В. Уайт), як фактор групового менталітету (А. Бандура, У. Мішель), як поєднання знань та переживань, пізнання та дії у важливіших аспектах соціалізації людини в онто- та професіогенезі (А. В. Брушлінський).

Соціальна компетентність особистості професіонала відображає міру конструктивності людини як суб'єкта соціальної взаємодії. За словами Л. А. Лазаренко, соціальна компетентність надає змогу особистості орієнтуватись у будь-якій соціальній ситуації, досягати поставлених цілей, приймати правильні рішення. Проводячи узагальнення вітчизняних досліджень соціальної компетентності, Л. А. Лазаренко описує її як операціональне поняття, здатність конструювати прогностичні моделі поведінки, уміння приймати та втілювати вимоги сучасної соціальної реальності, крім того, це здатність до рефлексії соціальної дійсності особистості [4].

За словами Н. В. Ляхової, соціальна компетентність особистості являє собою певну

інтегративна якість, що забезпечує позитивне ставлення до себе та іншого, яка заснована на визнанні власної суб'єктивності та суб'єктивності іншого. Вищеописана інтегративна якість містить такий зміст: прийняття себе, особистісна рефлексія; прийняття іншої людини, адекватне оцінювання своєї особистості, самоконтроль поведінки і діяльності, визнання суб'єктивності, комунікативна рефлексія, шанобливе ставлення [5].

О. О. Бодальов розглядав соціально-перцептивну компетентність керівника, як сукупність якостей особистості, котрі визначають його професійну успішність або не успішність. Він виділяв наступні структурні характеристики соціально-перцептивної компетентності: повнота, точність, об'єктивність сприйняття і здатність спрогнозувати зміни психологічних характеристик спільності [1].

Соціально-перцептивна компетентність є предметом вивчення в рамках компетентнісного підходу в освіті, і виступає, з одного боку, механізмом регуляції процесів комунікації та інтеракції, а з іншого, фактором успішної співпраці в системі взаємодії «учитель-учень». При цьому соціально-перцептивна компетентність розглядається як сукупність характеристик особистості педагога, що відображає його здатність використовувати набуті навички, вміння та знання в педагогічній діяльності (О. О. Сулова, О. А. Осеева).

У дослідженнях П. П. Горностая рольова компетентність визначається як здатність особистості володіти своїми ролями, включати рольову поведінку в процес життєдіяльності. Рольова компетентність, на думку автора, включає здатність до оперативного оволодіння своїми психологічними ролями, виступати суб'єктом цих ролей, включати рольову поведінку у процес власної життєдіяльності та життєтворчості, які мають вплив на гармонічну рольову самореалізацію особистості. П. П. Горностай розглядає рольову компетентність як інтегральну характеристику особистості, визначаючи такі її складові, як рольова варіативність, тобто різноманіття репертуару психологічних ролей особистості, рольова гнучкість, тобто вміння легко переходити від однієї ролі до іншої, та рольова глибина (є розвиненість глибинної структури ролей) [3].

Виходячи з означеного вище, рольова компетентність особистості майбутнього психолога має бути взаємообумовлена з компонентами його соціально-перцептивної компетентності, перевірка цієї гіпотези і склала мету нашого дослідження.

Вибірку досліджуваних склали 56 студентів 4-5 курсів факультету психології і соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (49 дівчат та 7 юнаків у віці 20-23 років). Усі студенти вже були залучені до виробничої психолого-педагогічної практики у літніх таборах та загальноосвітніх школах (4 курс), а також у викладацькій практиці у виші (15 студентів-магістрів).

Методи дослідження.

1. *Опитувальник рольової структури особистості психолога (Б. В. Хомуленко)*, спрямований на діагностику ролей «Консультант», «Психотерапевт», «Тренер», «Науковець», «Учитель» та «Ідентифікатор емоцій» [8].

2. *Методика «Діагностика соціального інтелекту» Дж. Гілфорда, М. Саллівена* [6], яка дає можливість дослідити особливості прояву інтелектуальних можливостей у соціальній сфері. Методика дослідження соціального інтелекту включає 4 субтести. Три субтести складаються з невербального стимульного матеріалу, а один - з вербального. Субтести діагностують чотири здібності в структурі соціального інтелекту: пізнання класів, систем, трансформацій і результатів поведінки. Зупинимось коротко на характеристиці кожного із субтестів.

3. *Методика діагностики рольової компетентності П. П. Горностая* [1]. Двохфакторна методика передбачає дослідження рольової компетентності за наступними параметрами – рольова гнучкість та рольова глибина. Відповідно до завдань нашого дослідження, нами було проведено емпіричний аналіз психологічних особливостей рольової компетентності учителів з різними рольовими профілями особистості. Методика подана 32 твердженнями, які розкривають сутність компонентів рольової компетентності: «рольова гнучкість» (вміння легко переходити від однієї ролі до іншої, не «застрягати» на окремих ролях, особливо якщо ці ролі в певних умовах

стають неконструктивними і перетворюються на джерело психологічних проблем) та «рольова глибина» (оволодіння глибинною структурою ролей Его-станів особистості, опора рольової поведінки не на зовнішню підструктуру ролі (експектації), а на глибинні складові (рольова Я-концепція, рольове переживання).

4. *Методика діагностики емоційного інтелекту Н. Холла в адаптації Є. П. Ільїна [7].* Методика спрямована на вивчення рівня розвитку емоційного інтелекту за такими параметрами, як емоційна обізнаність, управління людей. Опитувальник поданий 30 твердженнями, що розкривають зміст відповідних шкал: 1) емоційна обізнаність: знання репертуару емоцій та їх експресивного вираження; 2) управління власними емоціями: регуляція емоцій для емоційного розвитку, здатність бути відкритим до почуттів інших людей, емоційна гнучкість; 3) самомотивація: довільне управління власними емоціями; 4) емпатія як здатність до виявлення співчуття та емоційної підтримки інших; 5) розпізнавання емоцій інших людей: здатність розуміти переживання інших та впливати на емоційний стан інших.

5. *Авторська методика «Тест емоційного компоненту соціальної перцепції»*, спрямований на визначення міри обізнаності особистості в особливостях сприйняття краси людини. Тест складається з 10 закритих запитань, на 8 з яких правильною є лише одна відповідь, а 2 питання передбачають завдання з вибором декількох правильних відповідей. За кожну правильну відповідь зараховується 1 бал. Максимальна кількість балів – 20. Бланк та ключ тесту наведено у додатку.

За результатами кореляційного аналізу було визначено, що естетичний компонент соціальної перцепції майбутніх психологів позитивно пов'язаний з показниками рольових позицій психолога: з консультантом (0,57, $p < 0,000001$), ідентифікатором емоцій (0,56, $p < 0,000001$), психотерапевтом (0,43, $p < 0,000001$). Існує зв'язок між показниками естетичного компоненту соціальної перцепції та показниками рольової гнучкості (0,38, $p < 0,000001$). Встановлено зв'язок естетичного компоненту соціальної перцепції з показниками емоційного інтелекту, зокрема здатності до управління емоціями (0,43, $p < 0,000001$), емпатії (0,41, $p < 0,000001$) та розпізнавання

Таблиця 1

Структура соціально-перцептивної компетентності особистості майбутніх психологів

Показники	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Консультант	0,845			
Психотерапевт	0,657		0,645	
Тренер		0,663		
Учений	-0,506	-0,688		
Учитель	-0,602			
Ідентифікатор емоцій	0,567		0,562	
Рольова глибина		-0,700		
Рольова гнучкість		0,746		
Емоційна обізнаність				0,517
Управління емоціями	0,703			
Самомотивація				0,758
Емпатія	0,501			
Розпізнавання емоцій				0,509
Пізнання результатів поведінки			0,608	
Пізнання класів поведінки			0,689	
Пізнання трансформацій поведінки			0,562	
Пізнання систем поведінки			0,632	
ЕКСПК	0,696	0,463		
Общ. дис.	3,669	2,971	2,941	1,428
Доля общ	0,203	0,165	0,163	0,079

емоцій (0,43, $p < 0,000001$), а також показниками соціального інтелекту: пізнання результатів поведінки (0,27, $p < 0,001$), пізнання класів поведінки (0,18, $p < 0,05$), загальним показником соціального інтелекту (0,16, $p < 0,05$).

За результатами факторизації даних, отриманих за діагностикою емоційного та соціального інтелекту, рольової структури особистості психолога, рольової компетентності та емоційного компонент соціально-перцептивної компетентності майбутніх психологів була отримана чотирьох факторна структура соціально-перцептивної компетентності студентів (таблиця 1).

Розглянемо структуру соціально-перцептивної компетентності особистості майбутнього психолога. При виконанні процедур факторного аналізу було прийнято рішення зупинитися на чотирьохфакторному рішенні як такому, що найбільш змістовно інтерпретується. Для визначення оптимального числа факторів використовувалась діаграма «кам'янистого розсипу», яка підтверджує доцільність визначення саме такої кількості факторів.

Виділені фактори мають власні значення більше одиниці та пояснюють 61% дисперсії. До кожного фактору увійшли показники з різним факторним навантаженням і показниками кореляції не менш 0,5 і не більш -0,5.

Перший фактор отримав назву «Емоційно-естетичний компонент соціальної перцепції» (20,3% сумарної дисперсії, факторна вага становить 3,66), до нього увійшли такі компоненти: ролі консультанта (0,845) та психотерапевта (0,657), управління власними емоціями (0,703), ролі учителя (-0,602), ідентифікатора емоцій (0,567), ученого (-0,506), емпатія як емоційно-інтелектуальна здатність (0,501). Даний фактор розкриває зв'язок емоційно-інтелектуальних здатностей та естетичного компоненту соціальної перцепції у майбутніх психологів з перевагою ролей консультанта та психотерапевта.

Другий фактор отримав назву «Рольовий компонент соціальної перцепції» (16,5% сумарної дисперсії, факторна вага 2,971), до нього увійшли такі компоненти: рольова гнучкість (0,746), рольова глибина (-0,700), ролі ученого (-0,688) та тренера (0,663). Зміст даного фактору розкриває провідне значення рольо-

вої гнучкості у діяльності психолога-тренера. До змісту даного фактора входить також естетичний компонент соціальної перцепції, хоча і не досягаючи значення факторного навантаження 0,5.

До третього фактору під назвою «Соціально-інтелектуальний компонент соціальної перцепції» (16,3% сумарної дисперсії, факторна вага становить 2,941) увійшли наступні компоненти: пізнання класів поведінки (0,689), роль психотерапевта (0,645), пізнання систем поведінки (0,632), пізнання результатів поведінки (0,608), роль ідентифікатора емоцій (0,562), пізнання трансформацій поведінки (0,562). Даний фактор описує ті соціально-інтелектуальні здатності, які мають ключову роль у діяльності психолога-психотерапевта.

Четвертий фактор під назвою «Емоційно-інтелектуальний компонент соціальної перцепції» (16,3% сумарної дисперсії, факторна вага становить (2,941) представлений самомотивацією (0,758), емоційною обізнаністю (0,517) та розпізнанням емоцій (0,509).

Естетичного компоненту соціально-перцептивної компетентності як обізнаність в естетичних особливостях соціальної перцепції позитивно пов'язаний з показниками рольової гнучкості, ролей консультанта і психотерапевта, соціального та емоційного інтелекту у майбутніх психологів. Структура соціально-перцептивної компетентності майбутнього психолога складається з естетично-емоційного, рольового, соціально-інтелектуального та емоційно-інтелектуального компонентів, де ключовою характеристикою є естетичний компонент соціальної перцепції.

Список використаних джерел

1. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. — М. : Изд-во Московского университета, 1982. — 200 с.
2. Горностай П. П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горностай. — К. : Интерпресс ЛТД, 2007. — 312 с.
3. Горностай П. П. Компетентність психолога: досвід чи творча обдарованість? / П. П. Горностай // Практична психологія і школа: Матеріали Міжнародної конференції. — К., 1993. — С. 43—49.
4. Лазаренко Л. А. Психологическая компетентность как детерминанта профессиональной успешности преподавателя высшей школы : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Л. А. Лазаренко ; Сев.-Кавказ. гос. техн. ун-т. — Ставрополь, 2008. — 187 с.
5. Ляхова Н. В. Понятие социальной компетентности в работах зарубежных и отечественных ученых /

- Н. В. Ляхова // Мир человека: материалы межвузовских психолого-педагогических чтений. — Красноярск, 2005. — Вып. 3. — С. 140—141.
6. Салливен Г. С. Интерперсональная теория в психиатрии / Г. С. Салливен ; пер.с англ. — СПб. : Ювента; М. : КСП+, 1999. — 347 с.
7. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. — М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. — 490 с.
8. Хомуленко Б. В. Розробка та апробація опитувальника рольової структури особистості психолога / Б. В. Хомуленко // Вісник Національного університету оборони України. — 2014. — Вип. 1 (38). — С. 320—325.

YANA VERESCHYNSKA

Kharkiv

THE STRUCTURE OF SOCIAL AND PERCEPTUAL COMPETENCE OF THE FUTURE PSYCHOLOGIST

The paper presents a theoretical review of the structural components of social and perceptual competence of the individual, namely, role, social, intellectual, emotional and intellectual abilities. The connection of the aesthetic component of social and perceptual competence with indicators of the role of flexibility and the roles of consultant psychotherapist, social and emotional intelligence was proved. The structure of the social and perceptual competence of the future psychologist, which consists of an aesthetically-emotional role, social, intellectual and emotional-intellectual component was characterize. The key feature of it is the awareness of the aesthetic features of social perception.

Key words: social and perceptual competence of the future psychologist, an aesthetic component of social perception, role competence, social intelligence, emotional intelligence, the role of the psychologist.

ЯНА ВЕРЕЩИНСКАЯ

г. Харьков

СТРУКТУРА СОЦИАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ПСИХОЛОГА

В статье представлен теоретический обзор структурных компонентов социально-перцептивной компетентности личности, а именно: ролевых, социально-интеллектуальных и эмоционально-интеллектуальных способностей. Доказана связь эстетического компонента социально-перцептивной компетентности с показателями ролевой гибкости, ролей консультанта и психотерапевта, социального и эмоционального интеллекта. Охарактеризована структура социально-перцептивной компетентности будущего психолога, в состав которой входят эстетически-эмоциональный, ролевой, социально-интеллектуальный и эмоционально-интеллектуальный компонент, и где ключевой характеристикой является осведомленность в эстетических особенностях социальной перцепции.

Ключевые слова: социально-перцептивная компетентность будущего психолога, эстетический компонент социальной перцепции, ролевая компетентность, социальный интеллект, эмоциональный интеллект, роли психолога.

Стаття надійшла до редколегії 18.04.2016